

УДК 343.3/.7

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;  
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

**Дуюнова Тетяна Василівна**

*кандидат юридичних наук, доктор економічних наук,  
доцент, завідувачка кафедри права та європейської інтеграції  
Державний біотехнологічний університет*

**Duiunova Tetyana**

*Candidate of Law Sciences, Associate Professor,  
Head of the Department of Law and European Integration  
State Biotechnological University  
ORCID: 0000-0003-4744-6301*

**Півненко Людмила Володимирівна**

*старший викладач кафедри права та європейської інтеграції  
Державний біотехнологічний університет*

**Pivnenko Liudmyla**

*Senior Lecturer of the Department of Law and European Integration  
State Biotechnological University  
ORCID: 0000-0001-5564-0273*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-10-10408

## КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН CRIMINAL OFFENCES IN THE FIELD OF LAND RELATIONS

**Анотація.** Вступ. У даній статті досліджуються питання щодо поняття кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, їх класифікації, визначення проблемних аспектів нормативно-правового забезпечення та захисту земельних відносин від кримінальних правопорушень.

Мета – комплексний аналіз поняття кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, їх класифікації, визначення проблемних аспектів нормативно-правового забезпечення та реалізації правових механізмів захисту від кримінальних правопорушень.

Матеріали і методи. Основою для дослідження стали законодавчі акти України, включаючи Земельний кодекс України, Кримінальний кодекс України. У ході дослідження застосовувалися методи системного аналізу, порівняльно-правовий метод та метод узагальнення.

Результати. У ході дослідження зазначено, що висока цінність землі призводить до її привабливості та створює підвалини для вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, які на сьогодні є досить поширеними. У сфері земельних відносин злочинність виражається у широкому спектрі кримінальних дій, що відбуваються в цій сфері. Специфіка кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин полягає в тому, що як правило вони містять корисливу, економічну, екологічну складову, в діях осіб, які вчиняються кримінальні правопорушення, доволі часто наявні і корупційні ознаки, що у свою чергу призводить до негативних наслідків для сфери земельних відносин.

Доведено, що відсутність чіткого теоретичного розуміння поняття кримінального правопорушення у сфері земельних відносин України, їх класифікації не дає змоги окреслити коло суспільно небезпечних діянь, які підпадають під дію кримінально-правових норм, об'єктом яких є земельні відносини, а розміщення правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність у сфері земельних відносин у різних розділах Кримінального кодексу України підвищує колізійність кримінального законодавства, що ускладнює, а в деяких випадках унеможлиблює застосування відповідних кримінально-правових норм на практиці.

Перспективи. Проблематика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, потребує комплексного правового аналізу і у подальших дослідженнях пропонується зосередити увагу на підготовці науково обґрунтованих рекомендацій щодо внесення змін до діючого кримінального законодавства, яке повинно виступати як ефективний механізм забезпечення раціонального використання та охорони земель, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин.

**Ключові слова:** земля, земельні відносини, нормативно-правове регулювання, кримінальні правопорушення.

**Summary.** Introduction. This article examines the issues related to the concept of criminal offences in the field of land relations, their classification, and the identification of problematic aspects of regulatory and legal support and protection of land relations from criminal offences.

**Purpose.** The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of the concept of criminal offences in the field of land relations, and also to identify the problematic aspects of regulatory and legal support and implementation of legal mechanisms for protection against criminal offences.

**Materials and methods.** The research was based on the legislative acts of Ukraine, including the Land Code of Ukraine and the Criminal Code of Ukraine. The study used the methods of system analysis, comparative legal method and method of generalization.

**Results.** The study shows that the high value of land makes it attractive and creates the basis for criminal offences in the field of land relations, which are quite common today. In the field of land relations, crime is expressed in a wide range of criminal acts occurring in this area. The specificity of criminal offences in the field of land relations is that, as a rule, they contain a self-interested, economic, and ecological component; in the actions of persons committing criminal offences often signs of corruption, which in turn leads to negative consequences for the field of land relations.

It is proved that the lack of a clear theoretical understanding of the concept of criminal offences in the field of land relations of Ukraine, and their classification does not allow to outline the range of socially dangerous acts which fall under the criminal law provisions which are the object of land relations, and the placement of legal provisions providing for criminal liability in the field of land relations in different sections of the Criminal Code of Ukraine increases the conflict of criminal law, which complicates and in some cases makes it impossible to apply.

**Discussion.** The problem of criminal offences in the field of land relations requires a comprehensive legal analysis, and in further research it is suggested to focus on the preparation of scientifically sound recommendations for amendments to the current criminal legislation, which should act as an effective mechanism for ensuring the rational use and protection of land, as well as preventing criminal offences in the field of land relations.

**Key words:** land, land relations, legal regulation, criminal offenses.

**Постановка проблеми.** Земля — особливий природний ресурс, який одночасно є основою життєдіяльності, засобом виробництва та фундаментом економіки, а з іншого боку висока цінність землі як майна призводить до її привабливості та створює підвалини для вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, які на сьогодні є досить поширеними. Одним із факторів, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, у першу чергу є недосконалість земельного законодавства, норми якого є недостатньо чіткими та зрозумілими, що створює можливості для їхнього маніпулювання та зловживань, а норми кримінального законодавства не містять ефективних засобів протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних правовідносин. Земля в нашій державі є найбільшою цінністю, тому що вона є вихідним фактором виробництва та запорукою економічного розвитку, а кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин завдають непоправної шкоди як громадянам так і державі в цілому.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що питання дотримання, реалізації, ефективного нормативно-правового забезпечення та захисту земельних відносин від кримінальних правопорушень є одним із пріоритетних напрямків державної політики, оскільки від цього залежить безпека не лише земельної та аграрної сфер, а й усієї країни в цілому.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблемні аспекти регулювання земельних відносин, специфіки кримінальних правопорушень та особливостей кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у цій сфері, завжди були в центрі

уваги вчених правознавців. Досліджуючи співвідношення земельно-правових та цивільно-правових приписів при регулюванні земельних відносин Шульга М. [3], наводить визначення поняття земельних відносин. Дрозд О. Ю. [4], досліджуючи поняття земельних відносин та їх особливості в контексті адміністративної відповідальності, також акцентує увагу на визначенні поняття земельних відносин. У монографічному дослідженні «Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика», Мовчан Р. О. [8] детально аналізує поняття кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, їх об'єктивні та суб'єктивні характеристики, та особливості кримінальної відповідальності. Шульга А. М. [9; 10] у своїй науковій праці досліджує особливості об'єктного складу земельних злочинів, та державно-правову політику щодо злочинів у сфері земельних правовідносин. Юзікова Н. С. [11] вивчає класифікацію кримінально-правових наслідків вчинення злочину у сфері земельних відносин. Скриннік В. О. та Шуміло О. М. [12] досліджують класифікацію кримінальної відповідальності за порушення земельного законодавства. Семенишина-Фіголь Б. М. [13] у своєму монографічному дослідженні проводить кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин в Україні та їх запобігання.

Проте, незважаючи на значний доробок науковців, у сучасних умовах проблематика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин набуває особливої актуальності та потребує більш детального та ґрунтовного дослідження.

**Метою статті** є комплексний аналіз поняття кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, їх класифікації, визначення проблемних аспектів нормативно-правового забезпечення та реалізації правових механізмів захисту від кримінальних правопорушень.

**Матеріали і методи.** Основою для дослідження стали законодавчі акти України, включаючи Земельний кодекс України, Кримінальний кодекс України. У ході дослідження застосовувалися методи системного аналізу, порівняльно-правовий метод та метод узагальнення.

**Виклад основного матеріалу.** Земельні відносини впродовж усього існування людства відігравали велику роль у житті суспільства, що пов'язано з їх унікальними особливостями: вони є основою життя та благополуччя громадян, головним засобом виробництва, необхідним для функціонування всіх галузей господарства, отже перш чим перейти до проблематики нашого дослідження необхідно визначитися із самим поняттям «земельні відносини», його сутністю та змістом.

Правову основу регулювання земельних відносин становить Конституція України, у статті 14 якої зазначено, що Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1].

Вказане конституційне положення знайшло своє відображення і у ст. 1 Земельного кодексу України, який окрім цього закріплює поняття земельних відносин. Відповідно до ст. 2 вказаного закону, земельні відносини — це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Суб'єктами земельних відносин є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади. Об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї) [2].

У науковій доктрині поняття земельних відносин трактується по-різному. На думку Шульги М. В., земельні відносини — це суспільні відносини, що виникають у сфері взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем і врегульовані нормами земельного права [3, с. 118].

Досліджуючи питання адміністративної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки Дрозд О. Ю., визначає земельні відносини як врегульовані нормами земельного права та іншими суміжними з ним галузями права суспільні відносини, що виникають щодо володіння, користування, розпорядження, управління, раціонального використання та охорони землі як основного національного багатства, найважливішої складової природного середовища, особливого природного ресурсу та засобу виробництва в різних галузях господарювання [4, с. 43].

Аналізуючи вище викладене можна констатувати, що земельні відносини це врегульовані нормами земельного законодавства та іншими суміжними

з ним галузями права відносини, що складаються між фізичними особами, між юридичними особами, а також між фізичними особами, юридичними особами і державою в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єктом яких є земля, найцінніший ресурс, основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави.

Висока цінність землі призводить до її привабливості та створює підвалини для вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, які на сьогодні є досить поширеними. Сприятливими умовами для вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є неефективна робота державних органів виконавчої влади, що організовують та здійснюють державний нагляд у частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель, корупція, але основною умовою залишається недосконалість як земельного законодавства так і кримінального законодавства, яке повинно виступати як ефективний механізм забезпечення раціонального використання та охорони земель, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин.

Кримінальний кодекс України (далі — КК України) містить значну кількість правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за посягання у сфері земельних відносин, що у свою чергу вказує на важливість цього напряму правового регулювання. Відповідно, земля як об'єкт охорони держави має надзвичайно важливе значення, а не належне законодавче врегулювання сфери земельних відносин та відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин може призвести до збільшення їхньої кількості та спричинення значних збитків.

Стаття 11 КК України дає законодавче визначення кримінального правопорушення. Відповідно до вказаної правової норми — кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [5]. Виходячи із загального законодавчого визначення кримінального правопорушення, у науковій літературі наводяться визначення кримінального правопорушення у сфері земельних відносин, з урахуванням особливостей сфери їх вчинення. На думку Бублейник В. А. та Терещенко А. І., кримінальні порушення у сфері земельних відносин — це суспільно небезпечні діяння, які посягають на встановлений порядок використання та охорони земель і караються за законом [6, с. 228].

Окрім поняття кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин використовується поняття земельні злочини. Досліджуючи питання кримінально-правової охорони землі як власності українського народу, Коваленко Т. О., визначає земельний злочин, як передбачене КК України

суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на земельний правопорядок, земельні права та законні інтереси Українського народу, юридичних чи фізичних осіб, держави чи територіальних громад, природні якості земельних ділянок та ґрунтів, яке вчинене суб'єктом злочину [7, с. 157].

На думку Мовчан Р.О. злочини у сфері земельних відносин — це злочини, які посягають на земельні права та законні інтереси Українського народу, юридичних чи фізичних осіб, держави чи територіальних громад, а також встановлений порядок охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів, і предметом яких можуть виступати лише передбачені законодавством об'єкти земельних відносин (землі, земельні ділянки та ґрунти) [8, с. 44].

Шульга А. дійшов висновків, що «земельними злочинами» в контексті Особливої частини КК України варто визначати суспільно небезпечні, винні (умисні) діяння (дію або бездіяльність), передбачені відповідними статтями VIII Розділу Особливої частини, які вчиняються відповідним суб'єктом злочину й посягають на суспільні відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів» [9, с. 194].

Аналізуючи вище викладене, можна констатувати, що кримінальне правопорушення у сфері земельних відносин, це передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення, об'єктом вчинення яких є суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею як основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Варто зазначити, що у сфері земельних відносин злочинність виражається у широкому спектрі кримінальних дій, що відбуваються в цій сфері. Це негативне явище в суспільній дійсності включає в себе різноманітні кримінальні правопорушення, спрямовані як на власницькі, так і на екологічні аспекти, маючи підвищений рівень суспільної небезпечності.

Кримінальне законодавство, зокрема Особлива частина КК України, не виокремлює самостійний розділ, який би був присвячений регламентації відповідальності за злочини у сфері земельних відносин. З урахуванням цього, на сторінках юридичної літератури можна зустріти різні, подекуди суттєво відмінні погляди щодо цих питань, зокрема, щодо системи відповідної групи кримінальних правопорушень.

Досліджуючи проблематику злочинів у сфері земельних відносин та кримінально-правову політику України, Шульга А.М., справедливо зазначає, що ці злочини «розкидані» по різних розділах Особливої частини, наприклад, злочин передбачений ст. 197-1 «Самовільне зайняття земельної ділянки» знаходиться у Розділі VI «Злочини проти власності». Інші злочини, предметом яких є земельні ресурси, розмі-

щені законодавцем у Розділі VIII «Злочини проти довкілля» [10, с. 89].

Юзікова Н.І., зазначає, що класифікація земельних правопорушень може ґрунтуватися на різних критеріях:

- за ступенем загрози суспільству, викликаного злочином або порушенням;
- за суб'єктом — фізичною чи юридичною особою;
- за формою вини — умисним або необережним вчиненням;
- за об'єктивними аспектами — діями чи бездіяльністю;
- в залежності від сфери суспільних відносин — чи це порушення майнового характеру або у сфері управління тощо [11, с. 15].

Скриннік В. О Шуміло О.М., зазначають, що усі склади злочинів, пов'язаних із земельними правовідносинами, можуть бути поділені на два види: спеціальні злочини, у яких об'єктом є безпосередньо земельні відносини, та загальні, у яких об'єктом, поряд з іншими суспільними відносинами, можуть бути й земельні відносини [12, с. 81].

Семенишина-Фіголь Б.М. вважає, що більшість науковців занадто вузько обмежують кримінальні правопорушення цієї категорії і вважає, що враховуючи особливості земельних відносин як об'єкта кримінально-правової охорони є підстави розширити категорію кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин іншими розділами КК України та здійснити їх класифікацію:

- 1) проти власності (ст. 197-1 КК України);
- 2) екологічна спрямованість (ст. 239, 239-1, 239-2, 252 та 254 КК України);
- 3) службових повноважень (дії службових осіб при вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним переходом права власності на земельні ділянки, зокрема, пайового, лісового, водного фонду тощо до іншої фізичної особи (ст. 364, 366, 367, 368 КК України)) [13, с. 164].

Усі зазначені вище кримінальні правопорушення різняться за своїми об'єктивними та суб'єктивними характеристиками, але при цьому мають один об'єднуючий елемент — земельні відносини, які страждають від суспільно небезпечних посягань. Специфіка кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин полягає в тому, що як правило вони містять корисливу, економічну, екологічну складову, в діях осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, доволі часто наявні і корупційні ознаки. Усе це призводить до негативних наслідків, як для сфери земельних відносин, так і для усієї країни в цілому.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Аналізуючи вище викладене, можемо констатувати, що відсутність чіткого теоретичного розуміння поняття кримінального правопорушення у сфері земельних відносин України, їх класифікації не дає змоги окреслити коло суспільно небезпечних діянь, які підпадають під дію кримінально-правових

норм, об'єктом яких є земельні відносини. Розміщення правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність у сфері земельних відносин у різних розділах Кримінального кодексу України підвищує колізійність кримінального законодавства, що ускладнює, а в деяких випадках унеможливує застосування відповідних кримінально-правових норм на практиці. Для України як аграрної держави земля — одне з найцінніших багатств, а зростаюча кількість кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин в Україні викликає серйозне занепокоєння, оскільки це призводить до економіч-

ної нестабільності, соціального напруження, порушення екологічної рівноваги тощо. Проблематика кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, потребує комплексного правового аналізу і у подальших дослідженнях пропонується зосередити увагу на підготовці науково обґрунтованих рекомендацій щодо внесення змін до діючого кримінального законодавства, яке повинно виступати як ефективний механізм забезпечення раціонального використання та охорони земель, а також запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин.

### Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
2. Земельний кодекс України : Закон від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
3. Шульга М. Співвідношення земельно-правових та цивільно-правових приписів при регулюванні земельних відносин: стан та перспективи. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2004. № 1(36). С. 115–124.
4. Дрозд О.Ю. Адміністративна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. С. 43, 72, 193.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.09.2024).
6. Бублейник В. А., Терещенко А. І. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 228.
7. Коваленко Т. О. Кримінально-правова охорона землі як власності українського народу: дефекти правового регулювання. *Плебологічний вимір актуальних проблем у сфері органів місцевого самоврядування в Україні як європейській державі: IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (20 травня 2011 р.: матеріали доповідей і виступів / відп. за випуск М. І. Скригонюк. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. Вип. 4. С. 157.
8. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія / Р. О. Мовчан; передмова д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О. О. Дудорова. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 1152 с.
9. Шульга А. М. Особливості об'єктного складу земельних злочинів. *Вісник криминологічної асоціації України*. 2015. № 1. С. 186–199.
10. Шульга А. М. Злочини у сфері земельних правовідносин та кримінально-правова політика України. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 87–91.
11. Юзікова Н. С. Класифікація кримінально-правових наслідків вчинення злочину у сфері земельних відносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 4. С. 15–18.
12. Скриннік В. О., Шуміло О. М. Класифікація кримінальної відповідальності за порушення земельного законодавства. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/361269013.pdf> (дата звернення: 05.09.2024).
13. Семенишина-Фіголь Б. М. Криминологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право (081 — Право). Донецький державний університет внутрішніх справ. Маріуполь, 2021. 266 с.

### References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 25 zhovtnia 2001 r. № 2768-III. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [in Ukrainian].
3. Shulha M. Spivvidnoshennia zemelno-pravovykh ta tsyvilno-pravovykh prypysiv pry rehuliuванні zemelnykh vidnosyn: stan ta perspektyvy. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. Kharkiv: Pravo, 2004. № 1(36). S. 115–124 [in Ukrainian].
4. Drozd O. Yu. Administratyvna vidpovidalnist za samovilne zainiattia zemelnoi dilianky: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2010. S. 43, 72, 193 [in Ukrainian].

5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
6. Bubleinyk V. A., Tereshchenko A. I. Kryminalno-pravova kharakterystyka samovilnoho zainiattia zemelnoi dilianky. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. 2008. № 2. S. 228 [in Ukrainian].
7. Kovalenko T. O. Kryminalno-pravova okhrona zemli yak vlasnosti ukrainskoho narodu: defekty pravovoho rehuliuвання. *Plebsolohichniy vymir aktualnykh problem u sferi orhaniv mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini yak yevropeiskii derzhavi: IV Vseukr. nauk.-prakt. konf.* 20 travnia 2011 r.: materialy dopovidei i vystupiv / vidp. za vypusk M. I. Skryhoniuk. Kyiv: VPTs "Kyivskiy universytet", 2011. Vyp. 4. S. 157 [in Ukrainian].
8. Movchan R. O. Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny u sferi zemelnykh vidnosyn: zakonodavstvo, doktryna, praktyka: monohrafiia / R. O. Movchan; peredmov a d-ra yuryd. nauk, prof., zaslu zhenoho diiacha nauky i tekhniky Ukrainy O. O. Dudorova. Vinnytsia: TOV "TVORY", 2020. 1152 s. [in Ukrainian].
9. Shulha A. M. Osoblyvosti obiektnoho skladu zemelnykh zlochyniv. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. 2015. № 1. S. 186–199 [in Ukrainian].
10. Shulha A. M. Zlochyny u sferi zemelnykh pravovidnosyn ta kryminalno-pravova polityka Ukrainy. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. 2013. № 4. S. 87–91 [in Ukrainian].
11. Yuzikova N. S. Klasyfikatsiia kryminalno-pravovykh naslidkiv vchynennia zlochynu u sferi zemelnykh vidnosyn. *Aktualni problemy vitchyzniano i yurysprudentsii*. 2020. № 4. S. 15–18 [in Ukrainian].
12. Skrynnik V. O Shumilo O. M. Klasyfikatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia zemelnogo zakonodavstva. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/361269013.pdf> [in Ukrainian].
13. Semenishyna-Fihol B. M. Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam u sferi zemelnykh vidnosyn v Ukraini. Dysertatsiia na zdobuttia naukovo ho stupenia kandydata yurydychnykh nauk (doktora filosofii) za spetsialnistiu 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo (081 — Pravo). Donetskyy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Mariupol, 2021. 266 s. [in Ukrainian].